

olvasóközönség, és a megjelenési forma is újdonságnak számított. A folytatásokban közzölt egyszerű, elhúzott, izgalmas történetek már nem a filozófiai tartalom, vagy a rendszer elleni „lázasítás” kifejezőeszközeként szolgáltak, hanem a nép igényeinek kielégítésére íródtak, és rövid idő alatt olyan sikert értek el, hogy a befogadók tábora a társadalom más rétegeire is kiterjedt. Kovács Ilona az író műveinek színvonalát, illetve az irodalmi kánonba való beilleszthetőségét feszegeti, a *Nyomorultakkal* történő összehasonlítást ezt kívánja alátámasztani. Határozott az érvelése és meggyőző, de úgy gondolom, az olvasó hangulatától függően egy Eugéne Sue-regény is képes olyan izgalmas és irodalmi érzetet nyújtani, mint egy Balzac.

Elérkeztünk a XX. századig, találó az „*O-tól M-ig*” főcím, amely két jelentős, nagy vihart kavarázó műre utal. *Catherine M. szexuális élete* azért volt megdöbbentő, mert sokan találgatták önéletrajzi ihletésű regény-e vagy sem, illetve a Pauline Réage álnéven írt *O története*, amely a végletekig viszi a nő alávettetését, megalázottságát, szánalmat mégsem érez az olvasó, hiszen a hősnő önmaga választotta sorsát, és mindkettőjükben azonos, hogy egy idő után „*mindig nyitott női vaginává*” válnak. A libertinizmus hatása kétségtelen, de fontos, hogy „*Millet szándékosan a szex-történetre helyezi a hangsúlyt, és a nagy elődeihez, például Sade márkihoz vagy Laclos-hoz képest minimalizálja a filozófiai eszmefuttatások számát és színvonalát.*” (198.)

Tipográfiai szempontból a könyv tartalmához igazodva lehetett volna kifejezőbb borítót választani, ami vizuálisan is utal a sikamlós, nem hétköznapi témára. A fejezetek végén található jegyzetek pontosak, de számomra követhetőbb lett volna, ha lábjegeket alkalmaz a szerző, mert igen sok utalást, többlet információt használt, és állandóan hátra kellett lapoznom, ami nehezítette az olvasást és a gondolatmenet folytonosságát. Egy összesítő bibliográfiát is hiányoltam könyv végéről, hiszen a felhasznált irodalom az utalásokkal együtt szerepel

az egyes tanulmányokat követően. Számos nyomdahiba is előfordul (116, 165, 182, 196...), de a legzavaróbb az utolsó rész végén lévő jegyzet számozásának elírása, amely szinte lehetetlenné tette az együtt haladást a szerzővel.

A könyv egészére tekintve a libertinizmus kialakulását, végigvonulását és hatását figyelhetjük meg, illetve a tiltott, immorális témák megjelenítését, közösség általi elfogadását Laclos-tól Catherine Millet-ig. Kiemelkedő, hogy minden témához hozzárendel a szerző valamilyen magyar vonatkozást, szerzőt, művet, korszakot, felfogást, amely könnyíti, és élvezhetőbbé teszi ezt a kalandos utat az erotika és a rémregény világában, nemcsak az irodalomban jártas, hanem a hétköznapi olvasó számára is.

Bodrogi Ferenc Máté

Tarka bokréta, barázdák

Kolligátum: Tanulmányok a hetvenéves Bíró Ferenc tiszteletére. Budapest, Ráció Kiadó, 2007, 541 oldal, 3200 Ft

Kazinczy a következőket írja 1831-ben Toldy Ferencnek: „A’ német Kiadók a’ Versekét chronologiai rendben szeretik egy idő oltá kiereszteni, ’s miattam teheti minden a’ mit jónak lát. De én a’ magaméit szeretném a’ szerint fűzni rendbe, a’ hogy a’ bokrétaöntő a’ maga virágait: — oda mindenikét, a’ hova őket a’ hely kívánja.” A hetvenéves irodalomtudós Bíró Ferenc tiszteletére megszületett tanulmánykötet szerkesztői, Devescovi Balázs, Szilágyi Márton és Vaderna Gábor tulajdonképpen kazinczyánus bokrétaöntőként jártak el, még ha nem is vezette őket valamiféle összetett vagy rafinált elvrendszer a virágok rendbefejezésükre: egy negyvenegy irodalomtörténeti tanulmányból álló csokrot készítettek az ünnepelt számára.

Az antológia címe – *Kolligátum* – utal is erre a tarka csokor-jellegre, amennyiben az egy, a könyvkötő, a gyűjtő vagy a könyvtár által összeállított kötetet jelent, melybe több, egymástól független művet kötöttek egybe. A borító szintén ezt érzékelteti a régi, exemp-

lásokba rendezett textusok címlapillusztrációjával, melyeknek stílusosan a 18. századból kellene származniuk, a felvilágosodás idejéből, melynek Bíró Ferenc avatott professzora.

A bevezetőben Szilágyi Márton hosszabban ecseteli a köszöntött érdemeit. Ő egész közletről ismeri hajdani témavezetőjét, de jellemző, hogy egy kicsit egyébként is minden, a korszakkal foglalkozó szakmabelinek ismerős Bíró személye, pályafutása. Dolgozott Szauder József mellett tanársegédként, a Szépirodami Könyvkiadónál felelős szerkesztőként, az Irodalomtörténeti Közleményeknél főszerkesztőként, dolgozott több ízben az Akadémia Irodalomtudományi Intézetében ösztöndíjasként, az MTA Textológiai Munkabizottságának elnökeként, tartott szinte szakadatlanul egyetemi előadásokat – többek között a Sorbonne-on –, miközben folyamatosan „olvasta” a magyar felvilágosodás kezdeteit, Bessenyei Györgyöt, majd az egész klasszikus magyar irodalmat, benne a számára oly kedves Katona Józsefet, jelenleg ép-penséggel Kazinczyt. Útját tulajdonképpen három dolog vezérelte. A tanári munka, mely különböző irodalomtörténeti tanszékek vezetését, a doktori utánpótlás gondozását és a kivételesen széles horizontú ismeretátadást egyaránt jelenti. A szövegkiadó tevékenység, a hosszútávú, szinte mindig több egyetem műhelyeinek együttes működését koordináló szövegkritikai praxis, illetőleg azok a monografikus igényű kutatások, amelyek a magyar felvilágosodás irodalmi alapviszonyainak vázolását vitték véghez meggyőző sikerrel. Saját bevallása szerint az eszmetörténet, a textológia és az irodalomtörténet-írás elméleti és gyakorlati kérdései foglalkoztatják elsősorban. Ezek művelésének, boncolgatásának gyümölcse közel hetven tanulmánya, különféle szövegkiadásai, a *Régi Magyar Költők Tára – A XVIII. század költői*, illetve a Bessenyei kritikai kiadás sorozatai, a Bessenyei György és Katona József monográfiák, s persze nem utolsó sorban az alapművé váló „tankönyv”, *A felvilágosodás korának magyar irodalma* c. korszakszintézis. Mindezek eredményeképpen, a laudáló Szilágyi szavait

idézve, Bíró Ferenc „vitathatatlanul a korszakkal foglalkozó irodalomtörténeti és textológiai kutatások meghatározó figurájává vált”, aki ugyanakkor „ezt a tekintélyét mindig a munka érdekében használta fel, önzetlenül segítve fiatalabb kollégáit, vagy akár azok tanítványait.” (12.)

A tematikai tarkaságot, s alfabetikus, a szerzők neve szerinti struktúrát felmutató öt és félszáz oldalas könyv koncepciója egyszerűnek látszik, s nem is akar bonyolult lenni: célja ennek a szakmai életútnak és a mögötte álló személynek felköszöntése; az ünneplés gesztusa. Szép megjelenülése ennek a feltételezett célkitűzésnek a *Tabula gratulatoria* a 9. lapon, ahol a tanulmányírók (többek között Dávidházi Péter, Korompay H. János, Margócsy István, Penke Olga, Szajbély Mihály) mellett további huszonegy kolléga fejezi ki nevével nagyrabecsülését. A kötet dolgozatai a 18. század közepétől a 19. század végéig terjedő időszakot ölelik fel. Széles merítésű anyag állt össze, mely szerencsésen tükrözteti Bíró érdeklődésének, látókörének tágas jellegét. Filológiai, eszmetörténeti vagy éppen líra- és drámatörténeti értelmezések, különféle újraolvasások és friss kutatási eredmények bejelentései váltakoznak a lapokon Fekete Jánostól, a *Bánk bántól* Kalmár Györgyön, Spielenberg Pálon át a *Bölcs Náthánig*, az *Álmok álmodójáig* ívelve, érzékletesen működtetve a már előbb említett analógiát a kiadvány és a köszöntött munkásságának gazdagsága között. Az az összesen mintegy hatvan(!) név pedig, mely „in honorem” jelleggel szerepel az antológia lapjain, jele annak a valóban kivételes nagyrabecsülésnek, melyben Bíró Ferencet részelteti a magyar irodalomtörténeti szakma.

A régió irodalomtörténetészei közül Bódi Katalin prózapoétikai vizsgálódása, disszertációja témájának szerves világirodalmi folytatásaként, a *Zaide* és a *Clèves hercegné* c. szövegeken keresztül a francia regény „legszigorúbban strukturált” korszakának változásait elemzi. Mind fogalomhasználatában, mind érvelési rendjében igényes tanulmányából megtudhatjuk, hogy bár a regény

ekkor több jelentős szempontból is azonos megítélési horizontba kerül a magas irodalmi műfajokkal (pl. valószerűség-struktúrájuk, antik műfajalakzatokhoz való viszonyuk alapján), mégsem bocsáttatik be az elismert szövegtípusok körébe. Egyfajta „oda-vissza” narratíva körvonalazódik: a *Clèves hercegné* új poétikuma a valószerűségtől elfordulva a valóság illúzióját teszi meg a regény alapjává, amely viszont az elmélettől való teljes elfordulást eredményezi. Erre következik újra az elméleti törekvés, vagyis az irodalmi műfajként való önmegfogalmazás igénye. A változáshoz az alapot az angol regény újszerű, *Spectator*- és *Tatler*-féle hétköznapióságának befogadása adja meg, mely mégsem hoz igazi módosulást, hiszen itt is a valóság és az erkölcs lesz az a közös referencia, melyhez az új regények kapcsolhatók. Más szempontból ugyanakkor eltűnik az a játék, amely a szövegek nem-irodalmisságát volt hivatott működtetni, s ezáltal a regény újra irodalmi műfajként jelenti ki magát.

Borbély Szilárd a *Halotti Versek* interpretációjakor az ünnep, az ún. *solemnitas* szituativitását hozza játékba, melyet – mint mondja – a szöveg általános recepciója csupán epizodikus és ahistorikus jelentőségűnek tartott. Kultúratudományi szempontokat is aktivizáló, mégis alapvetően szövegeközpontú, rendkívül koncepciózus értelmezésének kiindulópontja az a felismerés, mely szerint a halál és a temetés eseményrendjét közvetítő nyelvi és szociális reprezentáció a jelentések tulajdonképpen szabályozója, a *solemnitas* pedig a jelentés ezen újraértésének, a jelölő rendszer újrapozicionálásának az alkalma. Borbély tanulmányában azt vizsgálja, milyen elemek vesznek részt e folyamatban, miképp alakítják azt, s milyen szerepet kap mindebben a kapcsolódó esemény, az „ünnepség” kontextusa, mely egyszersmind a *Halotti Versek előadásának* aktusa, melyet a *Test* egyidejű textuális és konkrét jelenléte szervez, performatív értelemben is. A test-lélek dualitás episztemológiai reflexiójának élő hagyománya helyett – mivel a szöveg által használt figurális retorikailag megelőzött a teológiai

és a bibliai hagyomány által – a beszéd és a beszélő énjének játéka, valamint az élő testek és a halott test (pár)beszéde kerül elemzése fókuszpontjába. Véggkövetgetése, hogy a beszélő megsokszorozódása és a jelentés elbizonytalanítása arról árulkodik, nem lehet eltekinteni attól, hogy a szöveg közönységét jelenlétében is megszólítja (nemcsak mint „jelentésalkotó közeget”), tehát a *Halotti Versek* a befogadó érzékelő testét tekinti a jelentésképzés terepének.

Mintakövetés és nyelvtisztaság c. írásában Debreczeni Attila újabb tisztázó lábjegyzetet fűz a 18. század végének irodalomtörténetéhez. E munkájában a Rájnis és Batsányi között a *Magyar Museum* hasábjain lezajló fordításvita összefüggéseit rendezi újra. A tanulmány megidézi a deákos és a felvilágosult tudós literátori vitapozíciót és versenyző fordításértelmezéseket, melyektől lényegében paradigmaticusan tér el Batsányi értelmezői iránya. Beszél a Batsányi-féle szoros fordítás mintakövető lényegéről, mely a tudós hazafiság diskurzusának egyik alaptétele, s a nyugati nemzetek fejlődési útjának követését szorgalmazza. Beszél a vitairatok nyelvszemléleti háttéréről (racionalista, individualista-empirista); az ún. *nyelvtisztaság* követelményéről, melynek értelmében ideológus alapkövetelmény megőrizni a magyar nyelv tisztaságát, s mely sajátos módon keveredik egy másik alapkövetelménnyel, az eredeti műhöz való hűség parancsával. Ez a képlet azt fogja jelenteni, hogy a szoros fordítás célja a gyakorlatban duplikálódik: egyszerre követel mintakövető nyelvbővítést, és nyelvtisztítást, a kettő folyamatos egyeztetésével. Fontos figyelmeztetés, hogy a szoros fordítás elve mindig a tónus, a részben retorikailag értett stílusnem szoros követésére irányul, mintha eredetileg is magyarul készült volna a mű, tehát a nyelvtisztaság követelményének is megfelelően. A tanulmány mindezt a szerzőtől már megszokott redundanciáktól mentes, „attikai stílusban” fogalmazza meg, világos, közérthető, lényegretörő és pontos nyelvhasználattal.

Az *Etelka* recepciótörténetéhez járul hozzá

Imre László, elemzésében középpontba állítva a regény általános szinkretista diszpozícióját, „forgalmi csomópont”-jellegét. Az újraolvasás a regényt a korabeli európai prózavariánsok találkozási pontjaként metaforizálja, melyek sajátos kombinációja Dugonics eredeti magyar románja. Beszédmódok, nyelvhasználatok (szegedi vásáros, rendi nacionalista, barokk-érzelmes) gyűjtőhelyként számára az *Etelka* azért fontos és jelentős a magyar epikus műfajok történetében, mert később megisméltető transzformációk illetve átmenetek első példáját adja. A műfajpoétikai korrelációkat (eposz, pamflet, filozofikus, libertinus, érzelmes, politikai, heroikus, udvari regény) hatásos intertextuális bizonyítási eljárással katalogizáló tanulmány kitér a szöveg toposz-kezelésére, kultikus felhangjaira is. Emellett tudománytisztelő, genealógiailag berendezett világában a korabeli nyelvészeti eredményeket (finnugor rokonság) is akceptáló jellemzőire színtén. A kellemesen esszéisztikus, alapos és körültekintő írás konklúziója, hogy Dugonics regénye bizonyos megelőző tendenciák és műfaji indítások egymás mellett történő megjelenítésében, és messze előre mutató vonások csíraszerű felmutatásában rehabilitálandó, például a Toldy–Kazinczy-féle, meglehetősen történetietlen alábecsülés ellében.

A mindig egyéni stílusú Onder Csaba e kötetbeli dolgozatát is egyfajta sajátos, ironikus-önreflexív szövegszerveződés jellemzi, a dekonstrukció „hagyatékának”, világalkotó beszédmódjának (bájainak, annál komolyabb tétjeinek), ál-asszociatív retorikai logikájának működtetésével. Az I. részben levelek által szituálja *A' Melancholia* c. Berzsenyi költemény Bethlen Ádámné által történő recepcióját és a kőbe vésés elragadtatott grófnéi intencióját. A rövid első részből közvetlenül következő, de formailag erősen elkülönülő második egység azt az egyszerű tény járja körül, hogy a vers teljes szövege olvasható idézetté vált a grófné angolkeretének műbarlangjában, az ábrázolás és az olvasás megszentelt helyén. Megkonstruálni egy egy-

korvult olvasási kontextust majdhogynem olyan, mint megkonstruálni egy angolkeretet. Különösen igaz ez akkor, ha az olvasási kontextus és az olvasandó szöveg elengedhetetlen része egy angolkeret, amely ma már nem létezik. Egy szövegkeretet kell tehát építenünk. Ezeknek a II./1. sorszámú gondolatoknak a szellemében elemez, cincál, konstruál és dekonstruál további 90 sorszámozott etapban Onder Csaba, beszélve az angolkeretről, Taine-ről, a kőről a papírról meg az ollóról, az *echinodermáról*, a grottáról, és újra és újra a papírról meg az angolkeretről. Mindeközben – veszélyes játékot űzve – a hazai irodalomtörténet-írás kreatív, formailag is invenciózus, felszabadultabb vonulatainak legjobb hagyományait folytatja, gazdagítja.

S. Varga Pál Kölcsey-dolgozata egy régi és kedves témájának kiegészítése, a költő filozófiai világának alakulását szemrevételezi újra. Szauder József kutatási eredményeivel dialogizálva taglalja empirizmus és racionalizmus, metafizika és szókratikus ismeretelmélet kölcsönhatásait Kölcsey gondolkodásában, az általa kijegyzetelt művekre vonatkozó reflexiókat vizsgálva. Kölcsey filozófiai tájékozódásának irányait alapvetően szabja meg a metafizikai perspektíva, melynek tétje Isten létének megfogalmazása, az értelmes gondolkodás átfogó érvényű nyelvén, melyet nála a filozófia jelent. Első korszakában ennek megfelelően kemény kritikai attitűdöt érvényesített az empirista alapú filozofálás egészével szemben, az alternatívát pedig Pierre Bayle újraolvasása jelentette számára, melynek hozadéka a *Görög filozófia* c. traktátusban textualizálódik is. Ez a bölcséleti mű egyszerűsre dokumentuma a herderiánus paradigma fokozatos átvételének is, amely szakít a szubjektumelvű gondolkodással, s felismeri a nyelv mint kollektívum és a nyelv által hagyományozódó kollektív tudás konstitutív szerepét. S. Varga narratívájában középponti szerepet játszik személyként Pierre Bayle, szövegként a *Töredékek a vallásról* és *Görög filozófia*, kontextusként pedig a hagyományelvű gondolkodás Herder-féle diskurzusa, melybe gondolkodói válsága után

Kölcsey is becsatlakozik, s mellyel a tanulmány is csatlakozik tágabb kontextusához, a szerző nagydoktori értekezésének impozáns építményéhez.

A Bíró Ferenc iránti elismerést már korábban is több fórum kifejezésre juttatta: az Akadémiai Kiadó nívódíját 1976-ban, az Akadémiai Díjat 1997-ben kapta meg. A valódi visszaigazolást, az igazi ajándékot azonban mégis más jelenti számára. Szilágyi így ír erről: „Tőle hallottam annak idején azt a gondolatot, hogy a jó irodalomtörténeti munkák legfőbb felismeréseinek az a sorsuk, hogy beépülnek a korszakról szóló gondolkodásunkba, úgy, hogy eredetükre, első megfogalmazójukra már alig-alig emlékszik valaki; nos, Bíró megállapításainak egy része már kétségtelenül eljutott ebbe a fázisba.” (13.)

Az elméletével többek között Hans-Georg Gadamerre és Julia Kristevára is ható Mihail Bahtyin úgy tartja, hogy ha akármilyen megnyilatkozást jobban szemügyre veszünk, benne mindig különböző idegenségfokú, félig vagy teljesen burkolt más beszédelemek sorát találjuk, melyek szintén egykori válaszok egykori megnyilatkozásokra. A megnyilatkozásokat a beszédalanyok váltakozásának és a „dialogikus felhangoknak” a távoli, alig hallható „hangbarázdái” mintázzák. A megnyilatkozások sohasem közömbösek egymás iránt, nem állnak önmagukban, hanem tudnak egymásról és kölcsönösen belejátszanak egymásba, sőt jellegüket épp az ilyen egymásba játszások határozzák meg. Minden megnyilatkozás tele van más megnyilatkozások „tükröképeivel” és „visszacsengéseivel” a dialogicitás örökös létmódjában.

Szilágyi Mártonnak kétségkívül igaza van: amikor a felvilágosodás irodalmának különféle tudományos kérdéseivel hoz miniket össze a sors, reflektáltan vagy reflektálatlanul, de meglehetősen sokszor szembesülünk Bíró Ferenc megnyilatkozásaival tükröképeivel és visszacsengéseivel, melyek építő módon befolyásolhatják a mi potenciális „megnyilatkozásunkat” is. Nem biztos, de talán ez a hatástörténeti siker esz-

szenciája.

Kazinczy egy másik, 1808-as Fáynek szóló levelében szintén bokréta-nyelven beszél verses szövegek kapcsán. Az eredeti kontextusától itt és most elidegenítendő egyik szöveghely így hangzik: „igen nagy örömöm volt; mert ez a’ kis bokréta, hogy az allegoria mellett maradjak, azt igéri, hogy kertésze a’ tavasz’ szép holnapjaiban a’ legkedvesebb formájuakat ’s szagúakat fogja előttünk kirkadni...”. Az allegória mellett maradván mi is fogalmazhatunk hasonlóan: bokrétaöntők és kertészek tarka csokra a *Kolligátum* esetében olyan gratulációt eredményezett, mely méltó formája egy ilyen hetvenedik születésnapnak.

Bódi Zsuzsa

Egy úrileány vallomásai

„...kacérkodni fogok veled.” *Slachta Etelka soproni úrileány naplója*, 1-4. kötet, Mediawave Alapítvány, Győr, 2004-2007. Közreadja és az előszót írta: Katona Csaba

2004-től évente egy-egy kötetben jelentette meg a Magyar Országos Levéltár levéltárosa, Katona Csaba, *Slachta Etelka soproni hajdon 19. századi 15 kötetben fennmaradt naplóját*. Mint az első kötet bevezetőjéből kiderül, a naplóíró, zadjeli *Slachta Etelka, Slachta Ferenc és báró Hauer Teréz lánya Temesváron született 1821-ben. Hivatalnok édesapja 1837-ben elhunyt. Lánya 9 évesen kezdte írni naplóját, de a leközölt kötetek csak a 4. füzetrel indulnak, 1838-cal, mikor édesapja halála után Etelkék a megözvegyült édesanyjával Sopronba költöznek. A napló eddig sem volt teljesen ismeretlen a kutatók számára, hiszen 1943-ban a Soproni Szemle VIII. évfolyamában Csatkai Endre a napló soproni vonatkozású részeit közzétette.*

Az életrajzi adatok mellett az olvasónak tudnia kell, Etelka nem átlagos leány volt. A kor szokása szerint Biedermeier ízlés szerint öltözve, 18 évesen négy idegen nyelven beszélt, olvasott, esetenként irodalmat fordított, kiválóan zongorázott, képzett hangja volt. Sokat olvasott, ismerte a kor politikai eszméit, a reformkor hazafiai voltak